

Även om det saknades bakomliggande syften att hantera sociala problem möjliggjorde vaxmuseer och annat icke desto mindre ett seende som involverade den enskilde i samhällets reformering. Till skillnad från stat och andra organisationer som agerade med förbud och hinder fungerade den visuella populärkulturen möjliggörande genom att erbjuda seendepositioner som fostrade medborgerliga observatörer.

Hällgrens avhandling är mycket läsvärd, både för inblickarna i tidens stads- och nöjesliv och för de intressanta tolkningar som görs av ögats fostran och publikens disciplinering. Den enda invändningen är egentligen att det blir något kortfattat ibland. De empiriska exemplen är många och bra, men den resonerande analysen av dem hade här och var kunnat utvecklas. Är det verkligen så stor skillnad mellan publik och flanör? Diskussionen här blir alltför kortfattad för att övertyga. Det inledningsvis annonserade ANT-perspektivet följs inte riktigt upp. Och ibland saknas resonemang om avvikande tolkningar och sådant som bryter mönstren. Att ond bråd död saluförs som något uppbyggligt än väl först och främst ett sätt att draperas det sensationella i en förpackning som fler kan köpa? Och om populärkulturen med Foucault ses som disciplinerande, då borde det väl också finnas en motdiskurs och ett glupskt distanslöst seende som bröt mot normerna? Anmärkningarna till trots innehåller Hällgrens avhandling åtskilligt av värde för den som är intresserad av 1800-talets visuella populärkultur, de sociala problemen i de växande städerna, samt de publik- och åskådarpå positioner som formades i dess spår.

Umeå universitet

JOHAN JARLBRINK

Matthias Bjørnlund, *Det armeniske folkedrab: Fra begyndelsen til enden* (Köpenhamn: Kristeligt Dagblads Forlag 2013). 384 s.

Boken *Det armeniske folkedrab* är en brett översiktlig och samtidigt detaljerad historisk skildring av det folkdåd som Osmanska rikets styrande ungturkiska junta, med rötter i regeringspartiet Kommittén för enhet och framsteg, förövade mot en miljon osmanska armenier åren 1915–1917, under och i skydd av första världskriget. Den är inte skriven som en akademisk monografi, påpekar författaren inledningsvis, utan som ”et stykke forskningsbaseret formidling, hvor fortællingen har første rang”. Därefter tackar han stora delar av den forskarvärld som ägnat sig åt att analysera det armeniska folkdådet historia.

Det är naturligtvis världskrigsåren som står i bokens absoluta centrum,

eftersom det var vid denna tid som massakrerna utfördes. Lite tillspetsat kan de sägas ha skett inom ramen för den princip för politisk organisering som stadfästes med den amerikanske presidenten Wilsons 14 fredspunkter och de följande fredsavtalen i Paris. Folkmordet var alltså ett brutalt och framgångsrikt förverkligande av idén om en turkisk nationalstat, ett "Turkiet för turkarna", i en situation av ständiga osmanska krigsnederlag och allt oftare hörda konspirationsteorier om de kristna osmanernas illojalitet och förräderi.

Men det är, som framgår av bokens rubrik, inte bara en bok om ungturkarnas brutala och urspårade turkifieringspolitik under världskriget. Bjørnlund vill berätta folk mordshistorien från början till slut. Konkret innebär det att folk mordets rötter identifieras i 1800-talets internationella utveckling, med dess imperialism och liberala stöd åt minoriteters rättigheter. Den framväxande armeniska frågan, belägen inom ramarna för vad man i samtiden ofta betecknade som den större östliga eller orientaliska frågan om hälsotillståndet hos Europas sjuke man, det osmanska riket, röntte allt större intresse i det internationella samfundet. För armenierna rörde det sig beklagligtvis mindre om en omsorg om deras situation än om ett intresse hos stormakterna att positionera sig i huggsexan om det sönderfallande osmanska imperiets tillgångar. De inre rötterna till folk mordet söker Bjørnlund förtjänstfullt i det osmanska reformarbete, *tanzimat*, som påbörjades av ungosmaner på 1830-talet, och som fortsattes av ungturkar och, från första världskriget till våra dagar, av kemalisterna. Bakom låg liberalt konstitutionella idéer som under åren kring sekelskiftet 1900 fick en allt mörkare turk-nationalistisk färgning. Åren 1894–1896 mördades åtminstone 100 000 osmanska armenier i massakrer som förstärkte både västvärldens proarmeniska sympatier och turkarnas övertygelse om att armenierna var redo att stöta dolkar i deras ryggar om tillfälle gavs. Dessa massmord får i boken stort utrymme och framställs snarast som en generalrepetition inför folk mordet.

Det djupa rotandet av folk mordet på armenierna i den osmanska historien ger stöd åt en intentionalistisk tolkning: folk mordet var ett resultat av ett uppsåt som kan spåras ända tillbaka till tiden före ungturkarnas maktövertagande i Osmanska riket 1908. Till detta kommer en uttalad ungturkisk avsikt och en noggrann planläggning: författaren citerar den främste folk mordsorganisatören, den osmanske inrikesministern Talaat Pascha, som den 26 maj 1915 i korrespondens med storvisiren konstaterade att det armeniska problemet, som hade hotat att upplösa riket, nu hade förutsättningar att elimineras en gång för alla.

Det finns dock också tecken på att författaren företräder en mer funktionalistiskt färgad tolkning, grundad i de nya integralt nationalistiska vindar som började blåsa efter det osmanska debaclet i Balkankrigen 1912–1913,

grundandet av en ungturkisk militärdiktatur i januari 1913 och nederlagen i första världskriget. Särskild vikt lägger Bjørnlund vid militärdiktaturen, med dess "radikala ungturkiska ideologi om utrensning och homogenisering", som starkt bidrog till att rikets kristna grupper pekades ut som skyldiga till krigsförlusterna och stigmatiserades som femtekolonnare. De första offren för denna ideologiska radikaliserings var de osmanska grekerna, som 1914 utrensades såsom "cancersvulster" på den turkisk-osmanska kroken. Detta var ändå bara inledningen på ett folkmord som skulle leda till att armenier och andra mindre kristna grupper utsattes för ofattbara lidanden: massmord, fängslanden, konfiskationer, svält och dödsmarscher. Folkmordets första fas igångsattes den 24 april 1915, då grupper av ledande armenier i Konstantinopel deporterades, fängslades och mördades. Den andra fasen utspelades i koncentrationsläger i den syriska öknen. När nationalstaten Turkiet utropades 1923 återstod mindre än 100 000 av en osmansk förkrigsbefolkning på närmare två miljoner armenier. Ytterligare ett par hundra tusen armeniska kvinnor och barn hade överlevt, tvångsomvända till muslimska turkar. Till Bjørnlunds berättelse läggs därefter ytterligare en fas, i vilken dels Nationernas Förbunds arbete med de armeniska flyktingarna från folkmordet under åren efter tragedin, dels Turkiets långvariga arbete med att förneka folkmordet, ställs i fokus.

För en läsare som är bekant med det armeniska folkmordet finns inte mycket nytt att hämta. Den faktiska historia som här lättillgängligt och skickligt berättas är välkänd, och de historiska tolkningarna är snarast eklektiska. De svåra problemen, till exempel om Tysklands roll, religionens betydelse eller den samtidiga kurdiska frågan, lämnas olösta.

Liksom Göran Gunner i *Folkmordet på armenierna sett med svenska ögon* (2012) lämnar författaren stort utrymme för skandinaviska kommentatorer och ögonvittnen. På ett välgörande transnationellt sätt visas därmed att Sverige och Skandinavien inte stod utanför första världskriget, och att den svenska riksdagen, som den 11 mars 2010 erkände folkmordet, med sin symbolhandling återanknöt till ett brott mot mänskligheten som vi hade förbindelser och förhållningssätt till redan nästan hundra år tidigare. Författaren arbetar inte med explicita teorier, problemformuleringar och forskningsfrågor, vilket är att beklaga, eftersom detta i lagom portioner hade kunna ge boken en mer intresseväckande struktur än vad som tillhandahålls av den absoluta kronologin. Icke desto mindre är boken utan tvekan att betrakta som både en forskningsbaserad berättelse och en akademisk monografi, även om författaren av någon outgrundlig anledning insisterar på den förstnämnda etiketten.